

Research Paper

Barriers to Diversification of Economic Activities in Villages Around Urmia Lake (Case study: South Marhamatābād in Miāndoab County)❖

Tohid Khayri¹, Majid Yāsouri^{2*}, Somayeh Sādāt Shāhzeidi³

1. Master of Geography and Rural Planning, Department of Geography, University of Guilan, Rasht, Iran.

2. Professor, Department of Geography, University of Guilan, Rasht, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Geography, University of Guilan, Rasht, Iran.

 DOI:10.22124/gscaj.2021.18875.1066

Received: 2021/02/10

 DOR: 20.1001.1.27831191.1401.3.1.6.9

Accepted: 2021/08/25

Abstract

Diversity is the basis of the sustainability of any system. Whatever the system varies, its sustainability and dynamism are preserved over time and place. Understanding the barriers to rural diversification is one of the attitudes towards sustainable rural development. This study aimed to study the barriers to the diversification of the rural economy from natural, institutional, economic and social dimensions in South Marhamatābād. The research is applied with a descriptive-analytical method. Library studies and field surveys (observation, interview, and questionnaire) were used to collect information. The spatial scope of this research is the south Marhamatābād village in Miāndoāb County. This sub-district has 19 villages and 3363 rural families. 353 families were selected through the modified Cochran formula as the research sample size. T-test was used to analyze data. The results of the research showed that from the viewpoint of the villagers of the region, in terms of the barriers to the diversification of the rural economy; organizational-institutional factors such as the lack of access of villagers to loans and financial resources, the lack or inappropriateness of financial services, and the lack of public and private sector investment, have had a more prominent influence on the creation of barriers to the diversification of the economic activities of villages in the region.

Keywords: Diversification, Urmia Lake, South Marhamatābād.

Highlight

- With proper management in order to preserve lakes and water resources, the problem of water shortage is solved and the possibility of developing employment and entrepreneurship is provided.
- One of the most important ways to diversify the economy of coastal areas is the development of tourism. By providing infrastructure and investment from the private sector and facilitating business start-ups by government agencies, it is possible to increase employment and income in these areas.

Extended Abstract

Introduction

Rural development programs, along with prioritizing the economic needs of local people and the participatory role of rural people on various activities in the rural economy, can lead to economic development and rural development and integrated and comprehensive rural development. The importance of the diversification approach to economic activities is that if the agricultural sector is in recession, the non-agricultural rural economy may be able to repair some of the damage and improve the economic and social resilience of rural settlements. Diversification of rural livelihood plays a prominent role in sustainable development, especially the economic, social and environmental sustainability of rural areas. Economic restructuring is possible by using the livelihood diversification strategy because as a fundamental solution, it creates employment, increases income, stabilizes the population, increases production and accumulation of savings, increases self-awareness, etc. in rural areas. Villages along Lake Urmia in the last decade due to neglect of environmental aspects and uncontrolled water withdrawal, has led to a decrease in water, especially in

❖ This article is taken from the author's master's thesis entitled "Study of barriers to diversification of economic activities of villages around Lake Urmia (study case: Merhamatabad village south of Miandoab county) which in the University of Guilan by the first author with second author guidance and author advice The third is defended at the university of guilan.

* Corresponding Author: yasoori@um.ac.ir

agriculture. In addition, the weakness of infrastructure, lack of water resources, lack of capital, lack of government facilities, lack of specialized personnel, etc. have caused problems in the region. Due to the weakening of economic activities in the region, recognizing the capabilities of the region and creating suitable conditions for various economic activities for the sustainability of rural settlements in the region are among the items that necessitate the need for this research. The purpose of this study is to investigate the barriers to diversification of rural economy from natural, infrastructural, institutional, economic and social dimensions in South Merhamatabad rural area.

Methodology

The present research is of applied type and in terms of descriptive-analytical method. In order to collect information, library studies and field survey (questionnaire and observation) have been used. The study village has 19 villages. According to the population of the region, the sample size was selected based on the Cochran's formula, equivalent to 345 questionnaires. In order to select the sample members from the statistical population, a simple random sampling method was used. Then, the sample size in the formula was calculated and a questionnaire was completed for each household in each village.

Results and discussion

According to exploratory studies in the region conducted by experts and local people and data available in the executive branch, the most important barriers to economic diversification of rural settlements in the region were classified into four categories: social, economic, natural and managerial-institutional. In order to investigate the effect of the variables on the lack of diversity of rural economic activities, multiple regression analyzes were used by stepwise method. The standardized beta coefficients related to institutional-managerial factors were calculated to be 0.582, which has the highest value compared to other independent variables entered in the regression model. Therefore, it can be said that the existing institutional-managerial factors such as; Inadequate roads, lack of production support services, inadequate banking services, lack of cooperatives, low level of investment and lack of conversion industries more than other restrictions affect the lack of diversity of rural economic activities in the region and later, Economic factors, social factors and natural factors have had an effect on the lack of diversity of rural economic activities. It can also be predicted that each unit of increase in the independent variable "institutional-managerial", 0.582 units increase in the lack of diversity of rural economic activities, plays a role. This figure is 0.080 units in the variable "environmental factors (provided that the independent variables of the model are constant), 0.273 units in the variable" economic factors "and 0.257 units in the variable" social factors ". Therefore, it can be said. The most important factor limiting the economic diversification of the villages in the region is the institutional-managerial barriers.

Conclusion

According to the field observations of the researcher, it can be stated that one of the obstacles faced by the inhabitants of the study area for economic development is the lack of possible infrastructure, reduction of the water level of Lake Urmia and as a result the lack of sufficient and necessary investment. Lack of sufficient motivation and skills to establish non-agricultural activities. So that if appropriate facilities are provided by banks and governmental and non-governmental institutions to the villagers of Marhamatabad district, it will increase the motivation for non-agricultural activities and improve the situation of water and soil resources, especially in the agricultural sector. Therefore, the lack of proper investment and income reduced the possibility of creating non-agricultural employment related to agriculture in rural areas. It is necessary to identify new areas of income that are not dependent on land and water, given the region's constraints on economic diversification. In addition, access to low-interest credit, education and skills acquisition, marketing, self-confidence, the establishment of non-agricultural cooperatives, and attention to the capabilities of women and youth should be a priority for the region's economic diversification. According to the obtained results, in order to diversify the rural activities of the region, in the first priority, it is suggested to: expand economic activities such as industrial livestock, poultry breeding, natural and cultural tourism, cold storage, grading warehouses and product segregation and construction Salt refinery on the shores of Lake Urmia.

Keywords: Diversification, Urmia Lake, South Marhamatābād.

Citation:

Khayri, Kh., Yāsouri, M. and Shāhzeidi, S.S. (2022). Barriers to Diversification of Economic Activities in Villages Around Urmia Lake (Case study: South Marhamatābād in Miāndoab County). *Geographical Studies of Coastal Areas Journal*, 3(8), pp. 101-118. DOI:10.22124/gscaj.2021.18875.1066

Copyrights:

Copyright for this article are retained by the author(s), with publication rights granted to *Geographical studies of Coastal Areas Journal*. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

بررسی موانع تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی روستاهای پیرامون دریاچه ارومیه (نمونه مورد مطالعه: دهستان مرحمت آباد جنوبی شهرستان میاندوآب)*

توحید خیری^۱، مجید یاسوری^{۲*}، سمیه سادات شاه‌زیدی^۳

۱. کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.
۲. استاد گروه جغرافیا، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.
۳. استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

DOI:10.22124/gscj.2021.18875.1066

DOR: 20.1001.1.27831191.1401.3.1.6.9

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۱/۲۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۰۳

چکیده:

تنوع شالوده و اساس ثبات و پایداری هر سیستمی است و هراندازه سیستمی متنوع‌تر گردد، پایداری و پویایی آن در طول زمان و مکان حفظ می‌گردد. شناخت موانع تنوع بخشی اقتصاد روستایی یکی از رویکردهایی است که در جهت تحقق توسعه پایدار روستایی مطرح شده است. هدف در این تحقیق بررسی موانع تنوع بخشی به اقتصاد روستایی از ابعاد طبیعی، زیر ساختی نهادی، اقتصادی و اجتماعی در دهستان مرحمت آباد جنوبی پرداخته شده است. نوع تحقیق کاربردی و روش آن توصیفی-تحلیلی است. به منظور جمع آوری اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی (مشاهده، مصاحبه و پرسشنامه) در محدوده مورد مطالعه استفاده شده است. قلمرو مکانی این تحقیق دهستان مرحمت آباد جنوبی شهرستان میاندوآب است. این دهستان دارای ۱۹ روستا و ۳۳۶۳ خانوار بوده است. تعداد ۳۵۳ خانوار از طریق فرمول اصلاح شده کوکران به عنوان حجم نمونه تحقیق انتخاب شد. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات از آزمون T استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از دیدگاه روستائیان منطقه از لحاظ موانع تنوع بخشی اقتصاد روستایی، عوامل نهادی - مدیریتی مانند عدم دسترسی روستائیان به وام‌ها و منابع مالی، نبود یا نامناسب بودن خدمات مالی و عدم سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی، نسبت به سایر عوامل تأثیر بیشتری را در ایجاد موانع تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی روستاهای منطقه را داشته است. لذا تأمین منابع مالی، ارائه آموزش‌های مهارتی، حذف موانع اداری و قانونی می‌تواند در تنوع بخشی اقتصادی نواحی روستایی منطقه در فعالیتهای غیر زراعی بسیار مؤثر باشد.

واژگان کلیدی: تنوع بخشی، دریاچه ارومیه، دهستان مرحمت آباد جنوبی.

نکات برجسته:

- با مدیریت مناسب در جهت حفظ دریاچه‌ها و منابع آبی، مشکل کمبود آب حل شده و امکان توسعه اشتغال و کارآفرینی نیز فراهم می‌شود.
- یکی از مهم‌ترین راه‌های تنوع بخشی به اقتصاد مناطق ساحلی، توسعه گردشگری است. با تأمین زیرساخت‌ها و سرمایه‌گذاری از جانب بخش خصوصی و تسهیل مجوزهای راه اندازی کسب و کار از جانب نهادهای دولتی، می‌توان به افزایش اشتغال و درآمد در این مناطق منجر شد.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده با عنوان بررسی موانع تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی روستاهای پیرامون دریاچه ارومیه (نمونه مورد مطالعه: دهستان مرحمت آباد جنوبی شهرستان میاندوآب) می‌باشد که در دانشگاه گیلان به وسیله نویسنده نخست با راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشگاه گیلان دفاع شده است.

* نویسنده مسئول: yasoori@um.ac.ir

۱. مقدمه

نقش و جایگاه روستاها در فرایندهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی و پیامدهای توسعه نیافتگی مناطق روستایی چون فقر گسترده، نابرابری فرایند رشد سریع جمعیت، بیکاری، مهاجرت، حاشیه‌نشینی شهری و غیره موجب توجه به توسعه روستایی و حتی تقدم آن بر توسعه شهری گردیده است (فتحی و مطلق، ۱۳۸۹: ۴۸). توسعه یکپارچه و پایدار محیط روستایی، یکی دیگر از جهت‌گیری‌های درازمدت است که می‌باید با اولویت به فضاهای روستایی مستعد و یا دارای اهمیت ژئوپولیتیکی، پیگیری شود که لازمه آن، تجهیز منابع و توسعه همه جانبه زیرساخت‌های روستایی در فضاهای مذکور است (رحیمی و توسلی، ۱۳۹۱: ۷). در زمینه توسعه روستاها موانع و محدودیت‌هایی وجود دارد، که توسعه یکپارچه و پایدار روستایی را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. بهره‌برداری بی‌رویه از منابع، رفته‌رفته به تخریب و از بین رفتن آن‌ها منجر گردیده است. کاهش سطح آب زیرزمینی، هجوم آب سفره‌های شور به سوی منابع آب شیرین، شوری منابع آب و خاک، فرسایش خاک، کاهش جنگل‌ها، آلودگی آب‌های سطحی و... از نمونه‌های آن می‌باشد (یاسوری، ۱۳۹۴: ۱۰). مجموعه این عوامل باعث کاهش بهره‌وری در محیط‌های روستایی و پایین آمدن سطح اقتصادی روستاها شده است. برنامه‌های توسعه روستایی در حال حاضر محوریتی غیرزراعی پیدا کرده‌اند زیرا فعالیت‌های زراعی به تنهایی جوابگوی جمعیت فعال روستایی نیست و با مشکلات و مسائلی از جمله بیکاری، فقر، کمبود امکانات، زیرساخت‌های نامناسب و ... رو به رو است.

بنابراین می‌توان گفت که آنتی تز ناپایداری اقتصادی جوامع روستایی در ایجاد تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی است که شامل فعالیت‌های مرتبط با بخش کشاورزی، صنعت، خدمات می‌باشند که با تمرکز برنامه‌های توسعه روستایی همگام با اولویت‌دهی به نیازمندی‌های اقتصادی مردم محلی و نقش مشارکتی مردم روستایی بر روی فعالیت‌های متنوع در اقتصاد روستایی، شاهد پیشرفت و ترقی اقتصادی روستاها و توسعه یکپارچه و همه جانبه روستایی خواهیم بود که این امر به نوبه خود سبب ارتقاء رفاه نسبی در سطح منطقه‌ای و سپس ملی خواهد شد. اهمیت رهیافت متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی در این است که چنانچه بخش کشاورزی دچار رکود شود اقتصاد روستایی غیرزراعی ممکن است برخی خسارت‌ها را برطرف سازد. پیاده‌سازی این رهیافت در کنار کشاورزی می‌تواند کمک بزرگی به ایجاد امنیت در شبکه اجتماعی روستا، معیشت خانوار و سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی کند (قاسمی و جوان، ۱۳۹۳: ۲۴۶).

فعال کردن جمعیت روستایی کشور در فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی از طریق توانمندسازی عوامل انسانی و افزایش بهره‌وری و راندمان در امور کشاورزی و دامداری و ایجاد مشاغل جدید و متنوع و حرکت جهت زنجیره ارزشی تولید، محیط روستا را به محیطی شاداب، پویا و مؤثر در توسعه کشور مبدل نماید (معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم، ۱۳۹۳). از جمله مناطقی که نیاز به تنوع بخشی در فعالیت‌های اقتصادی روستاهای آن احساس می‌گردد روستاهای اطراف دریاچه ارومیه است. این منطقه از لحاظ اجتماعی و اقتصادی دارای اهمیت است. در چند سال اخیر به خاطر بی‌توجهی به جنبه‌های زیست محیطی و برداشت بی‌رویه آب، منجر به کاهش میزان آب به‌ویژه در بخش کشاورزی شده است. بنابراین در کنار اصلاح روش‌های ناکارآمد در تولید محصول، بسترهای لازم برای انجام سایر فعالیت‌های اقتصادی نیز بیش از پیش فراهم شود. منطقه مورد مطالعه (دهستان مرحمت آباد جنوبی) با مسائلی چون ضعف زیرساخت‌ها، کمبود منابع آبی، کمبود سرمایه، کمبود تسهیلات دولتی، کمبود نیروی متخصص و... در زمینه متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی روستاها مواجه است. علل تضعیف فعالیت‌های اقتصادی منطقه شناخت قابلیت‌های منطقه در زمینه تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی روستا و ایجاد بسترهای مناسب برای فعالیت‌های متنوع اقتصادی جهت پایداری سکونتگاه‌های روستایی منطقه از جمله مواردی است که نیاز به این پژوهش را ضروری می‌نماید. شغل اکثر ساکنین روستاهای دهستان، کشاورزی می‌باشد. همچنین مشاغلی مانند کارگاه‌های چوب‌بری، پرورش طیور، مشاغل خدماتی، صنعتی و... نیز وجود دارند. مرکز دهستان مرحمت‌آباد جنوبی؛ روستای لالکو با ۱۷۳۱ نفر جمعیت می‌باشد. اقتصاد منطقه طی سالیان گذشته به دلایلی چون؛ کمبود منابع آبی، مهاجرت، کمبود درآمد، کمبود اشتغال و... دچار تغییر و تحول شده و فعالیت‌های متنوع دیگری نیز شکل گرفته است. اقتصاد منطقه بیشتر بر پایه کشاورزی و دامپروری استوار بوده و محصولات مهمی نظیر گندم، چغندر قند و سیب و انگور تولید می‌شوند که نسبت به محصولات دیگر چون زعفران، گل محمدی و پسته، که در منطقه قابل پرورش است، آب زیادی مصرف می‌نمایند. دام و فرآورده‌های

دامی و پرورش ماهی از محصولات دیگر منطقه محسوب می‌شوند (جهاد کشاورزی ۱۳۹۲ و مرکز آمار ایران ۱۳۹۵) در زمینه تنوع بخشی اقتصادی نواحی روستایی منطقه محدودیت‌هایی وجود دارد. بررسی‌های اولیه نشان می‌دهد که می‌توان این محدودیت‌ها را در زمینه‌های زیرساختی، مدیریتی و اجرایی، محیطی و ... دسته بندی کرد. یکی از اهداف تحقیق حاضر تعیین سهم هر کدام از عوامل فوق‌الذکر در زمینه تنوع بخشی اقتصادی روستاهای منطقه است.

۲. مبانی نظری پژوهش

یکی از مهم‌ترین فعالیت‌ها در نواحی روستایی کشاورزی است که به صورت سنتی و معیشتی در سکونتگاه‌های روستایی ایران صورت می‌گیرد. چنین ساختار اقتصادی و شغلی در نواحی روستایی مسائل خاصی را به دنبال داشته است. مشکلات موجود در مناطق شهری را تنها می‌توان با ایجاد فرصت‌های شغلی در مناطق روستایی حل کرد. ایجاد مشاغل متنوع با تنوع بخشی به فعالیت‌ها در نواحی روستایی، می‌تواند بسیاری از مشکلات این نواحی را مرتفع سازد (لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱). طی دهه‌های اخیر توجه به تنوع بخشی اقتصاد روستایی بیشتر گردیده است و روند گسترده‌ای از تنوع فعالیت‌های اقتصادی در مناطق روستایی کشورهای در حال توسعه به وجود آمده است. تنوع بخشی به اقتصاد سکونتگاه‌های روستایی در کشورهای در حال توسعه موجب بهبود فرصت‌های شغلی غیر کشاورزی در مناطق روستایی شده و تأثیر مهمی در رفاه خانوارهای روستایی دارد (دمرگر^۱ و همکاران، ۲۰۱۰: ۳۳)

۲.۱. توسعه پایدار روستایی

توسعه پایدار روستایی یکی از مهم‌ترین محورهای توسعه پایدار است (فرهمند و ابوطالبی، ۱۳۹۱: ۴۷) زیرا بسیاری از کارکردهای فضای روستایی در رابطه با محیط زیست است. بنابراین توجه به توسعه پایدار روستایی الزامی است (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲: ۷۸). به‌طور کلی توسعه پایدار روستایی تحولات مستمر و همه جانبه‌ای است که در چارچوب آن ظرفیت‌ها و توانایی‌های اجتماعات روستایی در جهت رفع نیازهای مادی و معنوی و مشارکت موثر در فرایندهای شکل دهنده نظام سکونت محلی (اکولوژی، اجتماعی، اقتصادی، نهادی) رشد و تعالی می‌یابد و بر سه اصل توانمند سازی، ظرفیت سازی، امنیت‌اکولوژی، امنیت اجتماعی و امنیت اقتصادی استوار است (موسسه توسعه روستایی ایران، ۱۳۸۳: ۳۸). بنابراین می‌توان آن را فرایندی دانست که ارتقاء همه جانبه حیات روستایی را از طریق زمینه سازی و ترغیب فعالیت‌های همساز با قابلیت‌ها و تنگناهای محیطی مورد تأکید قرار می‌دهد. با توجه به این مسأله یکی از اهداف توسعه پایدار روستایی قابل زیست کردن عرصه‌های زندگی برای نسل‌های فعلی و آینده با تأکید خاص بر بهبود و توسعه مداوم روابط انسانی و محیطی است (الیوت^۲، ۱۳۹۲: ۲۱۴). این مسأله نیازمند دید همه جانبه در سیاست‌های توسعه محلی اجتماعی، اقتصادی و یکپارچگی در این سه بعد است (خسروی پور و فروشانی، ۱۳۹۰: ۵۸-۵۶). نحوه بهره برداری از منابع در نواحی روستایی می‌تواند در پایداری محیطی موثر باشد. به عنوان مثال کشت دیم در مناطق شیب دار باعث تشدید فرسایش خاک شده و حاصلخیزی خاک را به خطر می‌اندازد. بعلاوه فقر، پایین بودن درآمد، پایین بودن سطح سواد و مهارت، مالکیت زمین و ... در عدم بهره برداری صحیح از منابع و به دنبال آن ناپایداری محیطی نقش دارد (یاسوری، سلیمان و سعیدی، ۱۳۹۱: ۲۷۰). لذا تحقق توسعه پایدار روستایی مستلزم برطرف کردن موانع فوق‌الذکر است.

۲.۲. تنوع بخشی اقتصادی

در پارادایم جدید توسعه روستایی، تأکید خاصی بر ابعاد گوناگون توسعه و دستیابی به پایداری مورد تأکید قرار می‌گیرد. مهم‌ترین مفاهیم در پارادایم توسعه پایدار، شامل عدالت بین نسلی، پایداری محیطی، کاهش فقر، توانمند سازی گروه‌های هدف، افزایش درآمد و افزایش مشارکت می‌باشد.

اقتصاد روستایی یکی از مهم‌ترین ابعاد و کارکردهای جوامع در حال توسعه است که نقش آن در توسعه سایر ابعاد انکارناپذیر است. در صورت عدم توجه به اصلاح ساختار اقتصادی این نواحی در طرح‌های و برنامه‌های توسعه روستایی، آینده مطلوبی را نمی‌توان برای این مکان‌ها پیش بینی نمود.

بررسی مهاجرت‌های بی‌رویه روستا - شهری طی دهه‌های اخیر حاکی از این است که کمبود فرصت‌های شغلی و در نتیجه پایین ماندن سطح درآمد و رفاه، نقش زیادی در این روند داشته است. عدم توان جذب نیروی کار جدید توسط بخش کشاورزی را نیز باید معلول عواملی چون، رشد بالای جمعیت در روستاها، محدودیت زمین‌های کشاورزی، مخاطرات محیطی، کمبود آب و مکانیزاسیون کشاورزی دانست. بنابراین اغلب نظریه‌پردازان توسعه در راستای کاهش اثرات منفی چنین ساختاری، در چارچوب الگوی توسعه پایدار، رویکرد متنوع سازی را پیشنهاد نموده‌اند. در این نظریه به منظور پایدار سازی اقتصاد روستایی و توسعه پایدار، وجود "تنوع" در فعالیت‌های اقتصادی یکی از ضروریات جوامع مختلف قلمداد شده است که به کارگیری این رویکرد ثبات و پایداری ساختارهای اقتصادی را تسهیل خواهد نمود. بر این اساس پایداری، زمانی ظهور و دوام می‌یابد که سیستم دارای عناصر متعدد و متنوع باشد و هر سیستمی با این خصوصیت توانایی بالاتری در کاهش اختلالات خارجی و داخلی خواهد داشت و شرایطی را فراهم می‌کند که پایداری و پویایی و ثبات سیستم را در طول زمان و در مکان‌های مختلف خواهد داشت. تنوع سازی معیشت روستایی یا تنوع بخشی روستایی نقش برجسته‌ای در توسعه پایدار به خصوص پایداری اقتصادی، اجتماعی، محیطی نواحی روستایی می‌تواند داشته باشد. تجدید ساختار اقتصادی با استفاده از استراتژی تنوع‌سازی معیشت امکان‌پذیر است زیرا به‌عنوان راه‌کارهای بنیادی موجب ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، تثبیت جمعیت، افزایش تولید و انباشت پس‌انداز، افزایش خودآگاهی و... در مناطق روستایی می‌شود. در سال‌های اخیر بحران‌های طبیعی نظیر خشک‌سالی، تغییرات اقلیمی و... توجه به متنوع سازی معیشت روستایی را بیشتر کرده است. این مسئله نهایتاً به توسعه پایدار انسانی در تمامی ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی می‌انجامد (جمعه پور، ۱۳۸۷: ۶۵). تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی روستایی، افزون بر فعالیت‌های کشاورزی، از طریق تأکید بر فعالیت‌های اقتصادی غیرزراعی (RNFE) در روستاها میسر خواهد بود، که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: تبدیل محصولات کشاورزی، راه اندازی کسب و کاری کوچک، تغییر از کشت محصولات نقدی به تجارت کالاهای کشاورزی (مثلاً در پاسخ به خشکسالی)، کارگر مزدبگیری غیرکشاورز یا فروش دارایی‌های خانوار به عنوان پاسخ به شوک‌ها (Davis, 2006؛ به نقل از قاسمی و جوان، ۱۳۹۳، ۲۴۶). به طوریکه، این مشاغل در بلندمدت، فرصت‌های درآمدی خانوارهای روستایی را متنوع ساخته و آسیب پذیری درآمد آنها را در برابر نوسانات اقتصادی و محیطی کاهش می‌دهد. به‌طور کلی متنوع ساختن زمینه‌های شغلی را میتوان نوعی بیمه غیرمستقیم برای امنیت درآمد روستاییانی دانست که بهره‌وری اندکی داشته و یا به علت حوادث طبیعی غیرمترقبه آسیب دیده‌اند بدین ترتیب، بخش غیرزراعی موجب تغییر ساختار و افزایش بهره‌وری اجتماعی میشود و باعث گسترش بازار محصولات کشاورزی می‌شود (کریم زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۳-۱۳۴). از همین‌رو، اهمیت رهیافت متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی در این است که چنانچه بخش کشاورزی دچار رکود شود، اقتصاد روستایی غیرزراعی ممکن است برخی خسارت‌ها را برطرف سازد (World Bank, 2007؛ به نقل از قاسمی و جوان، ۱۳۹۱: ۲۴۶)؛ چرا که در این رویکرد، تنوع، شالوده و اساس ثبات و پایداری است و هر اندازه سیستمی متنوع‌تر گردد، پایداری و پویایی آن در طول زمان و در مکان‌های مختلف نه تنها در مقابل تنش‌های درونی، بلکه در مقابل تنش‌های بیرونی نیز حفظ می‌گردد (قاسمی، ۱۳۹۰: ۱).

نمود دانش، آگاهی و راهبرد در طرح‌های ظرفیت‌سازی و توانمند سازی، مانع، توسعه فعالیت‌های کشاورزی است و از این منظر، ظرفیت‌سازی و توانمندسازی روستاییان در عرصه توسعه بخش غیرکشاورزی یک انتخاب راهبردی است که می‌تواند گذار موفقیت‌آمیز توسعه غیرکشاورزی را به ارمغان بیاورد. لیکن سیاست‌گذاری‌های دولتی در زمینه آموزش‌های لازم و آگاهی بخشی به روستاییان از اهمیت خاصی برخوردار است (رهبری و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۴۷ به نقل از دیترو و افنبرگر، ۲۰۱۲).

بنابراین با توجه به عدم تعادل‌های فضایی در سطح روستاها و تخلیه شدید جمعیت از نواحی کم توان و چالش‌های ناشی از آن، تحول در ساختار اقتصادی مناطق روستایی امری ضروری است. لازمه چنین تحولی، تجدید ساختار اقتصادی با استفاده از رویکرد متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی است زیرا به‌عنوان راهکار بنیادی موجب ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، تثبیت

جمعیت، افزایش تولید و انباشت پس انداز، افزایش خودآگاهی و... در مناطق روستایی می‌شود. اتخاذ راهکارها در شرایطی بحرانی ناشی از رویدادهای اقتصادی و به‌ویژه طبیعی ضامن امنیت معیشت و درآمد و نگه داشت جمعیت خواهد بود.

۳. پیشینه پژوهش

در این رابطه تحقیقاتی صورت گرفته است که می‌توان به آن‌ها اشاره نمود. لانجوا و همکاران ۱۹۹۵، در پژوهش تحقیقات توسعه جهانی در مقیاس‌های مختلف به بررسی اشتغال روستایی در بخش‌های غیرکشاورزی پرداختند و نقش فعالیت‌های اقتصادی غیرکشاورزی را در رفاه ساکنین روستایی و کاهش مهاجرت و بالا رفتن سطح درآمد مؤثر دانسته‌اند. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد فعالیت‌های متنوع اقتصادی در مناطق روستایی موجب امنیت اقتصاد خانوارهای روستایی می‌گردد. توجه به تنوع بخشی فعالیت‌های روستایی می‌تواند علاوه بر کاهش استفاده از منابع روستایی سبب گسترش فعالیت مردم روستا از اشتغال فصلی به سمت اشتغال کامل گردد و در نهایت توسعه و بهبود وضعیت رفاهی جوامع روستایی را به دنبال خواهد داشت و لانجو ۱۹۹۸، نیز در تحقیقی با عنوان بخش غیرکشاورزی روستایی اکوادور به‌عنوان راهی برای گذر از فقر به بررسی نقش فعالیت‌های اقتصادی متنوع غیر زراعی در روستاهای کشور اکوادور پرداخته است که نشان می‌دهد به طور میانگین حدود ۴۰ درصد از فعالیت‌های اقتصادی روستاهای اکوادور به فعالیت‌های متنوع غیرکشاورزی اختصاص دارد که برای یک کشور در حال توسعه درصد خوبی است زیرا این فعالیت‌ها سبب پیشرفت زیرساخت‌های روستایی شده و پشتوانه درآمد مهمی برای مردم روستایی به حساب می‌آید و سبب کاهش فقر در روستا گردیده است. این مسأله نشان می‌دهد در صورت آموزش کافی مردم، سرمایه‌گذاری و ایجاد بسترهای لازم در زمینه فعالیت‌های متنوع اقتصادی در روستاها اقتصاد این جوامع بسیار رونق خواهد یافت. برگر ۲۰۰۶ در تحقیقی با عنوان بررسی توسعه یکپارچه آبیاری و آبی‌پروری با توجه به خصوصیات اقتصادی مناطق روستایی غرب آفریقا به بررسی نقش و اهمیت متنوع سازی فعالیت‌های مردم روستا از فعالیت‌های زراعی به سمت سایر فعالیت‌ها از جمله پرورش ماهی پرداخته است و بر آشنایی و مشارکت مردم در طرح‌های جدید مرتبط با فعالیت‌های غیرزراعی تأکید دارد و با توجه به بحران آب در کشورهای آفریقایی و آسیایی گسترش سایر فعالیت‌های اقتصادی روستاها و تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در روستاها را به عنوان گامی در جهت توسعه روستایی می‌داند.

ولائی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه‌ی پایدار روستایی با تأکید بر کارآفرینی (مطالعه‌ی موردی: دهستان مرحمت آباد شمالی - شهرستان میاندوآب)» کارآفرینی روستایی را پتانسیلی برای تنوع و ایجاد فرصت‌های وسیع شغلی تلقی می‌نمایند. نتایج تحقیق حاضر در منطقه‌ی مورد مطالعه نشان داده است که مهم‌ترین عاملی که موجب توسعه‌ی پایدار روستایی شده است، عامل اقتصادی و فردی می‌باشد. به طوری که با بالا رفتن میزان تسهیلات دریافتی از قبیل وام‌های خود اشتغالی، منابع مالی لازم و کافی، تنوع شغلی موجب افزایش انگیزه و روحیه‌ی فردی در جهت توسعه و گسترش کارآفرینی در محدوده مورد مطالعه شده است.

بیک محمدی و همکاران (۱۳۸۴) در پژوهشی اثرات خشکسالی‌های سال‌های ۸۳-۱۳۷۷ را بر اقتصاد روستایی سیستان و راهکارهای مقابله با آن ارائه می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد که توجه به فعالیت‌های کشاورزی بین بخشی و سایر فعالیت‌های اقتصادی در ارتقای اقتصاد منطقه اهمیت فراوانی دارد و به جهت تحول سطح درآمد روستاییان وهم به جهت مصرف کمتر منابع آبی، باید برگسترش تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی روستاهای منطقه تأکید گردد. زمردیان و عبداللهی ۱۳۸۵ در پژوهشی نقش مرفودینامیک رودخانه را در تنوع بخشی اقتصاد روستایی دهستان زرينه رودجنوبی با توجه به گرانولومتری بر روی آبرفت‌های رودخانه پرداخته‌اند و از تحلیل داده‌ها و نتایج بدست آمده از گرانولومتری در جهت تأثیر آن در تنوع بخشی اقتصاد روستایی منطقه مورد مطالعه استفاده نموده‌اند.

نتایج به دست آمده نشان داد که اگرچه کشاورزی به عنوان اقتصاد غالب منطقه می‌باشد ولی با توجه به پتانسیل‌های موجود می‌توان در گرو برنامه‌های توسعه‌ای بلند مدت بین بخش‌های سه گانه اقتصاد تعامل برقرار نمود و در نهایت تنوع بخشی اقتصاد روستایی و رونق اقتصادی را سبب گردید. صادق دقیقی و همکاران (۱۳۸۸) به نقش تعاونی‌های پره صیادی در توسعه

اقتصادی روستایی دهستان دهکاء استان گیلان پرداخته و فعالیت پرورش آبزیان را بعنوان یک فعالیت روستایی متنوع دانسته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد گرایش عمومی به فعالیت‌های غیرزراعی و در بین اعضای تعاونی‌ها از سطح بالایی برخوردار است و به دلیل کمبود زمین در بخش کشاورزی، فعالیت در زمینه پرورش آبزیان و صنایع فرآوری مرتبط با این فعالیت رونق بسیاری یافته و اقتصاد دهستان را تقویت نموده است. طبق تحلیل نتایج، مشکل اساسی در زمینه تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای این دهستان؛ بازده کم تولید و سرمایه‌گذاری ناکافی عنوان شده است. کردوانی و پالاش (۱۳۸۸) به مقایسه نقش دریاچه هامون هنگام پراپی و خشکی در اوضاع اقتصادی و اجتماعی سیستان پرداخته و دریافتند اقتصاد متکی به آب در شرایط بحران درست نبوده و مسولان باید نسبت به برنامه ریزی تغییر الگوی کشت و ایجاد اشتغال غیرزراعی با توجه به ظرفیت‌های منطقه در جهت گسترش سایر فعالیت‌های روستایی اقدامات لازم صورت پذیرد. علوی زاده (۱۳۸۹) در پژوهشی به نقش متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی شهرستان سمیرم به فقدان تنوع در عرصه‌های فعالیت اقتصادی و چالش‌های آن در روستاها پرداخته و رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در چارچوب الگوی توسعه پایدار روستایی مورد توجه و تأکید قرار داده است. و بر اساس شده و بر اساس یافته‌های تحقیق رابطه معناداری بین متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی و توسعه پایدار روستایی به دست آورد. نوربخش رزمی (۱۳۹۲)، در پژوهشی به تحلیل نقش کارآفرینی فعالیت‌های غیرکشاورزی در ارتقاء کیفیت زندگی روستاییان بخش شاندریز شهرستان بینالود پرداخت و بر این مسئله اشاره دارد که بخش کشاورزی در اکثر کشورهای جهان سوم به تنهایی نمی‌تواند فرصت‌های اشتغال و منابع درآمدی کافی برای رفع تمامی نیازهای مناطق روستایی را تأمین نماید و اشتغال‌زایی بخش غیرکشاورزی را می‌توان راهبرد مناسبی برای ارتقاء اشتغال و درآمد روستایی دانست. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که در مجموع کارآفرینی فعالیت‌های غیرکشاورزی و فعالیت‌های متنوع غیرزراعی تأثیرات مثبت و معناداری را به ترتیب بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی کیفیت زندگی روستاییان داشته است. عنابستانی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی با تحلیل موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای مرزی شهرستان مریوان به این نتیجه رسیدند که پایین بودن سطح سواد در میان روستاییان، تأثیر منفی بر راندمان تولید و استقبال و استفاده از شیوه‌های نوین و مدرن در فعالیت‌های اقتصادی روستاییان دارد. با توجه به اطلاعات به دست آمده و تحلیل داده‌ها نتیجه تحقیق نشان داد که ساختارهای نهادی - مدیریتی موجود بیش از سایر محدودیت‌ها در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی منطقه تأثیر داشته است و به عبارتی، نهادهای مختلف، برنامه ریزان و مسئولین، بیشترین تأثیر را در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصادی روستاییان این منطقه دارند. یاسوری و جوان (۱۳۹۴) در بررسی تحلیل محدودیت‌های تنوع بخشی اقتصاد روستایی دهستان اشکورعلیا تنوع بخشی اقتصاد روستایی را ابزاری سرعت بخش در توسعه اقتصادی در سطوح مختلف دانسته و این رویکرد را به عنوان یکی از مهمترین راهبردهای توسعه و پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی ایران دانسته که تأثیر زیادی در ارتقای رفاه و امنیت اقتصاد منطقه دارد و نتایج نشان می‌دهد که موانع زیرساختی و نهادی، عوامل محیطی، عوامل اقتصادی و عوامل اجتماعی به ترتیب در عدم تنوع اقتصادی نواحی روستایی منطقه نقش دارند. جهت تحول اقتصادی منطقه، معرفی ابعاد گوناگون تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در منطقه مورد بررسی که متناسب با ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی منطقه باشد ضرورت می‌یابد و بررسی این امر هدف کلی تحقیق حاضر می‌باشد.

قابلیت‌هایی در مورد تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در منطقه وجود دارد که به قابلیت‌هایی همچون ایجاد صنایع سبک، پرورش ماهی، کارگاه‌های صنایع چوبی، صنایع دستی، پرورش طیور و... می‌توان اشاره کرد که این مسأله می‌تواند در قوت بخشی به اقتصاد منطقه بسیار تأثیر گذار باشد.

۴. روش پژوهش

قلمرو مکانی این تحقیق دهستان مرحمت‌آباد جنوبی شهرستان میان‌دوآب می‌باشد. پژوهش حاضر از نوع کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی است. به منظور جمع‌آوری اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی (پرسشنامه و مشاهده) استفاده شده است. دهستان مورد مطالعه دارای ۱۹ روستا می‌باشد. با توجه به سرشماری مرکز آمار ایران، جمعیت دهستان مرحمت‌آباد جنوبی در سال ۱۳۹۵ برابر ۱۲۳۹۸ نفر و ۳۸۵۴ خانوار بوده است. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران برای

مراجعه و تکمیل پرسشنامه معادل ۳۴۵ محاسبه و سپس جهت کم کردن تعداد نمونه از فرمول اصلاح شده کوکران^۱ استفاده گردید که تعداد نمونه ۳۳۵ خانوار محاسبه شد. به منظور انتخاب اعضای نمونه از جامعه آماری، روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده گردید. سپس حجم نمونه در فرمول محاسبه و به نسبت خانوارهای هر روستا تعداد پرسشنامه از نمونه مشخص گردید.

جدول ۱. سهم روستاهای دهستان مرحمت آباد جنوبی از تعداد نمونه منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

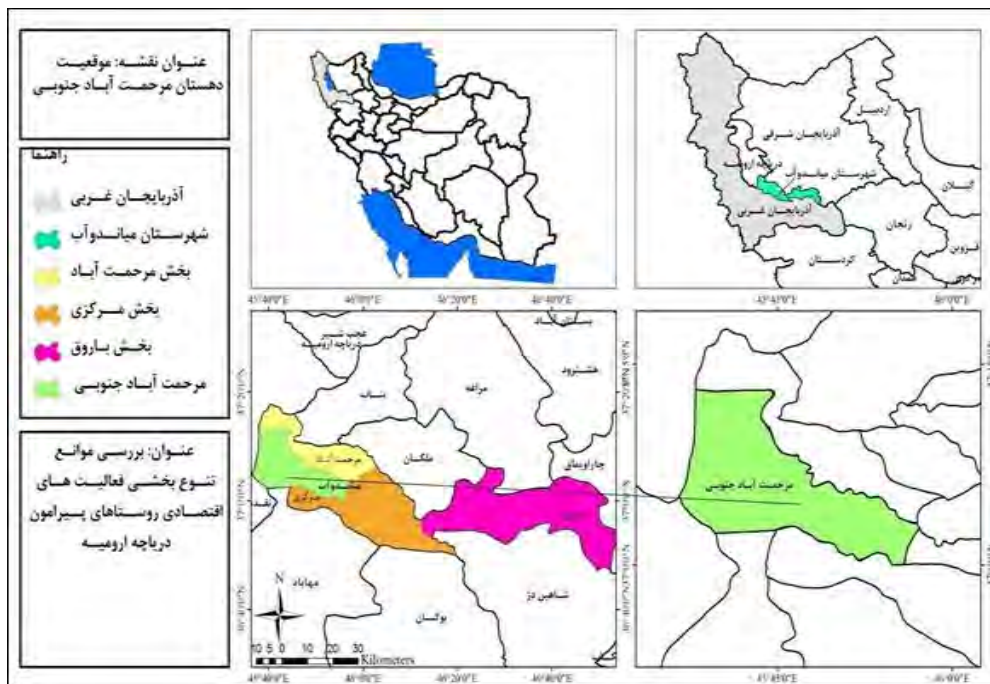
ردیف	نام روستا	تعداد جمعیت (نفر)	تعداد خانوار	تعداد نمونه
۱	تازه کندلکلو	۴۹۵	۱۶۲	۱۶
۲	دانش تپه	۱۰۶۰	۳۰۶	۳۱
۳	ملک آباد	۸۹۰	۲۶۴	۲۷
۴	نظام آباد	۶۸۴	۲۱۰	۲۰
۵	للكلو	۱۶۴۰	۴۶۴	۴۲
۶	گرده رش	۱۵۴۸	۴۵۷	۴۰
۷	تپه چلیک	۳۳۳	۱۱۳	۹
۸	تپه صارمی	۲۰۲	۵۹	۴
۹	چوغانلو	۴۴۲	۱۱۸	۱۲
۱۰	کور آباد	۵۳۲	۱۱۶	۱۵
۱۱	مروان کندی	۳۳۲	۱۰۱	۹
۱۲	جعفرآباد چلیک	۳۶۹	۱۲۳	۹
۱۳	چلیک	۱۷۶۵	۵۳۴	۴۹
۱۴	شکور کندی	۴۲۵	۱۲۶	۱۲
۱۵	قره پاپاق	۳۸۶	۱۱۶	۹
۱۶	نبی کندی	۲۸	۸	۱
۱۷	تپه رش	۶۳۸	۱۸۹	۱۷
۱۸	حیران	۳۱۷	۹۸	۸
۱۹	قلعه بزرگ	۳۰۵	۹۴	۵
	مجموع	۱۲۳۹۸	۳۸۵۴	۳۳۵

منبع: یافته‌های تحقیق^۲، ۱۳۹۴.

شهرستان میاندوآب از مناطق حاصلخیز و مستعد کشاورزی استان آذربایجان غربی و با وسعت ۲۶۹۴ کیلومتر مربع در جنوب شرقی آن واقع شده است. ۱۱/۳۳ درصد از منطقه را تپه‌ها و ۸۸/۶۷ درصد را اراضی دشتی، سیلابی تشکیل می‌دهند و از نظر موقعیت جغرافیایی ۴۶ درجه و ۶ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۶ درجه و ۴۶ دقیقه عرض جغرافیایی و در ارتفاع ۱۳۱۴ متر از سطح دریا قرار دارد. دارای ۳ بخش و ۱۱ دهستان می‌باشد. یکی از دهستان‌های شهرستان میاندوآب، مرحمت‌آباد جنوبی است که در شمال غربی این شهرستان واقع شده است (شکل ۲). این دهستان دارای ۱۹ روستا (تازه‌کند للكلو، دانش تپه، ملک‌آباد، نظام آباد، للكلو، گرده رش، تپه‌چلیک، تپه‌صارمی، چوغانلو، کورآباد، مروان کندی، جعفرآباد، چلیک، شکور کندی، قره پاپاق، نبی کندی، تپه رش، حیران و قلعه بزرگ) می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

$$1. n = n' / [1 + (n' / N)]$$

۲. تمامی اطلاعات جدول‌ها در پاییز و زمستان سال ۱۳۹۴ جمع‌آوری شده است.

شکل ۲. نقشه منطقه مورد مطالعه (منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

۵. یافته‌های پژوهش و بحث

۵.۱. یافته‌های توصیفی

در این تحقیق ابتدا به بررسی یافته‌های توصیفی تحقیق در ارتباط با اثرات مدیریت روستایی در توسعه پایدار روستایی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در محدوده مورد مطالعه پرداخته می‌شود. یافته‌های توصیفی شامل ویژگی‌های فردی (سن، جنس، تاهل، سطح سواد، وضعیت اشتغال، میزان رضایت) و... می‌باشد. نتایج توصیف ویژگی‌های افراد پاسخ دهنده در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. ساختار سنی پاسخگویان

ردیف	گروه سنی	فراوانی (نفر)	درصد
۱	۲۰ - ۳۰	۵۵	۱۶/۴
۲	۳۰ - ۴۰	۵۳	۱۵/۸
۳	۴۰ - ۵۰	۱۲۰	۳۵/۸
۴	۵۰ - ۶۵	۶۴	۱۹/۱
۵	+ ۶۵	۳۲	۹/۶
۶	اظهار نشده	۱۱	۳/۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

از نظر وضعیت سواد و تحصیلات، ۲۸/۷ درصد روستاییان پاسخ دهنده بی‌سواد، ۲۲/۱ درصد، سواد دوره ابتدایی، ۲۳/۳، دوره راهنمایی، ۱۹/۴ درصد دوره دبیرستان و ۶/۶ درصد مدرک دیپلم بالاتر داشته‌اند.

جدول ۳. سطح تحصیلات سرپرست خانوارها

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
بی سواد	۹۶	۲۸/۷	۲۸/۷
ابتدایی	۷۴	۲۲/۱	۵۰/۷
راهنمایی	۷۸	۲۳/۳	۷۴
دبیرستان	۶۵	۱۹/۴	۹۳/۴
دیپلم و بالاتر	۲۲	۶/۶	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

از نظر اشتغال، ۴۲/۴ درصد و بیشترین تعداد پاسخگویان کشاورز و زارع بوده، ۶/۳ درصد دامدار، ۱۳/۷ درصد در بخش صنعت، ۳/۳ درصد در کارمند، ۳۱ درصد مشاغل آزاد و ۳/۳ درصد در سایر مشاغل بوده‌اند. نتایج حاصل از تحلیل ترکیب شغلی اعضای نمونه حاکی از آن است که صنعت در روستاهای محدوده مطالعاتی، متناسب با سایر بخش‌ها رشد و توسعه نیافته است و اکثریت مردم این منطقه به کشاورزی و مشاغل آزاد مشغول هستند و با استفاده از آن‌ها امرار و معاش می‌کنند. درآمد خانوارها در سه بخش کشاورزی و صنعت و خدمات نشان می‌دهد میانگین کسب درآمد از مشاغل کشاورزی با ۲/۵۲ بیشتر از بخش‌های صنعت و خدمات می‌باشد و بعد از کشاورزی خدمات بیشترین تامین کننده درآمد خانوار و صنعت که در روستا رشد و توسعه نیافته است و در رده آخر قرار می‌گیرد (جدول ۴). از نظر تعداد افراد شاغل در خانوارها جدول ۵ ارائه شده است. محصولات کشاورزی و باغی متفاوتی در منطقه کشت می‌شود. به طوری که ۲۷/۵ درصد یونجه، ۱۴/۲ درصد انگور، ۱۳/۸ درصد گندم، ۱۲/۵ درصد چغندر قند، جو، هلو، آلو و سایر هر کدام ۴/۶ درصد و پیاز نیز ۹/۲ درصد در این دهستان کشت می‌شود.

جدول ۴. توزیع اعضای نمونه بر اساس میزان درآمد

کشاورزی	تعداد	خیلی زیاد				
		زیاد	متوسط	کم	هیچ	میانگین
تعداد	۱۲	۸۶	۵۴	۹۸	۸۵	۲/۵۲
درصد	۳/۶	۲۵/۷	۱۶/۱	۲۹/۲	۲۵/۴	
صنعت	تعداد	-	-	۳۳	۳۰۲	۱/۱۹
درصد	-	-	-	۹۰/۱	۹/۹	
خدمات	تعداد	-	۹۸	۶۳	۱۲۰	۲/۴۱
درصد	-	۲۹/۳	۱۸/۸	۱۶/۱	۳۵/۸	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

جدول ۵. توزیع اعضای نمونه بر اساس میزان درآمد

نوع شغل	تعداد	درصد	فراوانی تجمعی
۱ نفر	۱۶۳	۴۸/۳	۴۸/۳
۲ نفر	۱۰۷	۳۱/۹	۸۰/۶
سه نفر	۴۳	۱۲/۸	۹۳/۴
۴ نفر و بیشتر	۲۲	۶/۶	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

۵.۱.۱. عوامل مؤثر در تنوع بخشی به اقتصاد روستایی

یکی از رویکردهای که اخیراً در فرایند توسعه پایدار روستایی مطرح شده است تنوع بخشی به اقتصاد روستایی و یا اشتغال غیرزراعی می‌باشد. به همین جهت یافته‌های تحقیق در زمینه راه اندازی یک شغل جدید و تنوع بخشی اقتصادی در روستا

نشان می‌دهد عوامل مختلفی در این امر دخیل بوده اند که مهم‌ترین آن دسترسی به اعتبارات کم بهره و آسان با میانگین ۳/۶۸، آموزش و کسب مهارت با میانگین ۳/۶۷ می‌باشد. همچنین عاملی که کمترین تأثیر را در این زمینه داشته است عامل داشتن اعتماد به نفس با میانگین ۲/۸۶ درصد می‌باشد (جدول ۶).

جدول ۶. عوامل موثر در تنوع بخشی به اقتصاد روستایی

عوامل موثر	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
آموزش و کسب مهارت	تعداد	-	۱۴۱	۱۶۲	۳۲	۳/۶۷
	درصد	-	۴۲/۱	۸۴/۴	۹/۶	
دسترسی به اعتبارات کم بهره و آسان	تعداد	۱۱	۱۲۵	۱۵۸	۴۱	۳/۶۸
	درصد	۳/۳	۳۷/۳	۴۷/۲	۱۲/۲	
اطلاع رسانی و کسب آگاهی	تعداد	-	۲۲۳	۵۵	۱۱	۳/۰۹
	درصد	-	۱۳/۷	۶۶/۶	۱۶/۴	۳/۳
بازاریابی و بازار فروش	تعداد	-	۶۷	۱۹۷	۷۱	۳/۰۱
	درصد	-	۲۰	۵۸/۸	۲۱/۲	-
داشتن اعتماد به نفس	تعداد	-	۸۸	۲۱۵	۲۱	۲/۸۶
	درصد	-	۲۶/۳	۶۴/۲	۶/۳	۳/۳
توجه و اهمیت به قابلیت‌های زنان و جوانان	تعداد	-	۴۴	۱۹۹	۸۲	۳/۱۷
	درصد	-	۱۳/۱	۵۹/۴	۲۴/۵	۳
وجود تعاونی‌های مربوط به مشاغل غیر زراعی	تعداد	-	۴۵	۱۷۴	۱۱۶	۳/۲۱
	درصد	-	۱۲/۴	۵۱/۹	۳۴/۶	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

۵.۱.۲. موانع متنوع‌سازی

از موانع متنوع‌سازی می‌توان به عوامل طبیعی، نهادی- مدیریتی، اقتصادی و اجتماعی اشاره کرد. عامل طبیعی با استفاده از ۴ گویه مورد بررسی قرار گرفت و یافته‌های تحقیق نشان داد میانگین گویه‌های شیب اراضی ۳/۳۸، محدودیت‌های اقلیمی ۲/۳۹، کمبود زمین ۳/۳۷ و کمبود مراتع با ۳/۵۱ می‌باشد. از میان این گویه‌ها، گویه کمبود مراتع با میانگین ۳/۵۱ بیشترین تأثیر را در عدم توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی و متنوع‌سازی اقتصاد روستایی و محدودیت‌های اقلیمی با ۲/۳۹ درصد کمترین تأثیر را در دهستان مرحمت آباد داشته است. پس از بررسی پاسخ‌ها، میزان شاخص طبیعی، داده‌ها در طبقات پایین، متوسط و بالا طبقه‌بندی شدند. جدول ۸ توزیع پاسخ برحسب شاخص طبیعی را نشان می‌دهد. نمرات پاسخگویان براساس حداقل و حداکثر نمرات برای مجموع گویه‌ها، به سه طبقه پایین، متوسط و بالا با استفاده از آزمون تحلیل خوشه‌ای از نوع k تقسیم‌بندی گردید. براین اساس پاسخگویانی که به ترتیب امتیاز آن‌ها در سه طبقه قرار گرفت و نتایج نشان داد که موانع طبیعی (شیب، محدودیت اقلیمی، اراضی و مراتع) با میانگین ۱/۹۸ در دهستان مرحمت آباد نمی‌تواند مانعی در برابر تنوع بخشی به اقتصاد روستا باشد و اقلیم این منطقه مناسب و شیب منطقه بین ۰-۲ درصد و اراضی و مراتع هم به فراوانی یافت می‌شود. عامل نهادی با استفاده از ۱۴ گویه مورد بررسی قرار گرفت که یافته حاصل از این گویه‌ها نشان داد که ۱۳ شاخص مورد نظر میانگین بالاتر از ۳ دارند که نشان دهنده اهمیت این شاخص در عدم تنوع اقتصادی در روستاهای مورد بررسی می‌باشد. در بین این شاخص‌ها گویه کمبود یا عدم دسترسی روستاییان به وام‌ها و منابع مالی با میانگین ۳/۸۸ بیشترین تأثیر و کمترین اثر در این زمینه گویه نامناسب بودن راه‌های دسترسی است (جدول ۷).

جدول ۷. گویه های نهادی - مدیریتی مورد بحث و آمار توصیفی آن

موانع	درصد و تعداد	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
نامناسب بودن راه‌های دسترسی	تعداد	۴۳	۱۵۰	۱۳۲	۱۰	-	۲/۳۲
	درصد	۱۲/۸	۴۴/۸	۳۹/۴	۳	-	
عدم دسترسی کافی به نهاده های مختلف کشاورزی	تعداد	-	۴۶	۲۳۵	۵۴	-	۳/۰۲
	درصد	-	۱۳/۷	۷۰/۱	۱۶/۱	-	
عدم دسترسی به نهاده های مختلف کشاورزی	تعداد	-	۷۵	۱۷۴	۸۶	-	۳/۰۳
	درصد	-	۲۲/۴	۵۱/۹	۲۵/۷	-	
کمبود یا فقدان انبار یا سردخانه	تعداد	-	۴۵	۱۶۸	۱۰۱	۲۱	۳/۲۹
	درصد	-	۱۳/۴	۵۰/۱	۳۰/۱	۶/۳	
نبود یا نامناسب بودن خدمات مالی (بانک ...)	تعداد	-	۱۱	۸۷	۱۷۳	۶۴	۳/۸۶
	درصد	-	۳/۳	۲۶	۵۱/۶	۱۹/۱	
فقدان صنایع تبدیلی محصولات کشاورزی	تعداد	-	۳۵	۱۶۱	۱۳۹	-	۳/۳۱
	درصد	-	۱۰/۴	۴۸/۱	۴۱/۵	-	
فقدان تشکل های تعاونی و مردمی در منطقه	تعداد	-	۴۵	۱۹۱	۷۸	۲۱	۳/۲۲
	درصد	-	۱۳/۴	۵۷	۲۳/۳	۶/۳	
عدم سرمایه گذاری بخش دولتی و خصوصی	تعداد	-	۲۳	۹۹	۱۷۰	۴۳	۳/۶۹
	درصد	-	۶/۹	۲۹/۶	۵۰/۷	۱۲/۸	
عدم تهیه اجرای برنامه های توسعه در منطقه	تعداد	-	۳۵	۲۲۵	۷۵	-	۳/۱۱
	درصد	-	۱۰/۴	۶۷/۲	۲۲/۴	-	
عدم بازاریابی محصولات کشاورزی	تعداد	-	۵۷	۱۷۳	۱۰۵	-	۳/۱۴
	درصد	-	۱۷	۵۱/۶	۳۱/۳	-	
عدم دسترسی و اطلاع از روش های جدید فعالیت اقتصادی	تعداد	-	۲۲	۱۹۴	۱۰۹	۱۰	۳/۳۱
	درصد	-	۶/۶	۵۷/۹	۳۲/۵	۳	
کمبود یا عدم دسترسی روستاییان به وام ها و منابع مالی	تعداد	-	۲۲	۸۰	۱۴۸	۸۵	۳/۸۸
	درصد	-	۶/۶	۲۳/۹	۴۴/۲	۲۵/۴	
عدم برخورداری روستاییان از آموزش فعالیت غیر زراعی	تعداد	-	۳۶	۱۸۶	۱۰۲	۱۱	۳/۲۶
	درصد	-	۱۰/۷	۵۵/۵	۳۰/۴	۳/۳	
کمبود یا عدم وجود آموزش های ترویجی، فنی و حرفه ای	درصد	-	۲۴	۲۴۸	۶۳	-	۳/۱۱
	تعداد	-	۷/۲	۷۴	۱۸/۸	-	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

جدول ۸ نشان دهنده توزیع نظر پاسخگویان در مورد عامل نهادی- مدیریتی است. نمرات پاسخگویان بر اساس حداقل و حداکثر نمرات برای مجموع گویه‌ها به سه طبقه پایین، متوسط و بالا با استفاده از آزمون تحلیل خوشه‌ای از نوع k تقسیم بندی گردید. براین اساس پاسخگویانی که امتیاز آن‌ها در طبقه اول قرار داشت عامل نهادی- مدیریتی را در سطح پایینی می‌دانند و افرادی که امتیاز آن‌ها در حد متوسط بود، در طبقه دوم و افرادی که امتیاز آن‌ها در طبقه سوم قرار داشت عامل نهادی- مدیریتی را مهم تلقی کرده اند. در نتیجه مانع زیرساختی و نهادی می‌تواند عاملی در برابر عدم تنوع بخشی به اقتصاد روستاهای منطقه باشد.

جدول ۸. مانع نهادی- مدیریتی در برابر تنوع اقتصادی در دهستان مورد مطالعه

موانع	پایین	متوسط	بالا	میانگین
زیر ساختی و نهادی	۱۷۸	۶۵	۹۲	۱/۷۴
فراوانی	۵۳/۱	۱۹/۴	۲۷/۵	
درصد				

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

مانع اقتصادی در زمینه تنوع بخشی به اقتصاد روستایی در محدوده مورد مطالعه با استفاده از ۷ گویه مورد بررسی قرار گرفت و نتایج نشان داد که میانگین گویه‌ها کمتر از ۳ درصد بی‌اهمیت بودن موانع اقتصادی را بیان می‌کند (جدول ۹).

جدول ۹. آمار توصیفی گویه‌های اقتصادی

موانع	درصد و تعداد	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
میزان درآمد در بخش کشاورزی	تعداد	۱۱	۱۱۷	۱۷۴	۳۳	-	۲/۶۸
	درصد	۳/۳	۳۴/۹	۵۱/۹	۹/۹	-	
میزان درآمد در بخش غیر کشاورزی	تعداد	۴۱	۱۱۹	۱۵۴	۲۱	-	۲/۴۶
	درصد	۱۲/۲	۳۵/۵	۴۶	۵/۸	-	
تنوع منابع درآمدی	تعداد	۲۱	۱۷۱	۱۴۳	-	-	۲/۳۶
	درصد	۶/۳	۵۱	۴۲/۷	-	-	
فاصله از شهر	تعداد	۱۱	۱۴۱	۱۸۳	-	-	۲/۵۱
	درصد	۳/۳	۴۲/۱	۵۲/۶	-	-	
میزان دسترسی به بازارهای شهر	تعداد	۱۱	۵۵	۱۴۸	۲۱	-	۲/۸۳
	درصد	۳/۳	۱۶/۴	۷۴	۶/۳	-	
اشتغال در بخش کشاورزی	تعداد	۱۱	۱۵۱	۱۵۲	۲۱	-	۲/۵۴
	درصد	۳/۳	۴۵/۱	۴۵/۴	۶/۳	-	
اشتغال در بخش غیر کشاورزی	تعداد	۲۱	۲۱۳	۱۰۱	-	-	۲/۲۳
	درصد	۶/۳	۶۳/۶	۳۰/۱	-	-	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

جدول ۱۰ نشان‌دهنده توزیع پاسخگویان برحسب تأثیر عامل اقتصادی در عدم تنوع اقتصادی می‌باشد. نمرات پاسخگویان بر اساس حداقل و حداکثر امتیاز برای مجموع گویه‌ها به سه طبقه پایین، متوسط و بالا با استفاده از آزمون تحلیل خوشه‌ای از نوع k تقسیم‌بندی گردید. نتایج به دست آمده نشان داد عوامل اقتصادی مانند میزان درآمد در بخش کشاورزی و غیر کشاورزی، میزان دسترسی به بازارهای شهر، اشتغال در بخش غیر کشاورزی و... در تنوع بخشی به اقتصاد روستایی نقش دارد.

جدول ۱۰. مانع اقتصادی در برابر تنوع اقتصادی در دهستان مورد مطالعه

موانع	پایین	متوسط	بالا	میانگین
اقتصادی	۲۲۰	۴۴	۷۱	۱/۵۶
درصد	۶۵/۷	۱۳/۱	۲۱/۲	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

موانع اجتماعی متنوع‌سازی اقتصاد روستایی نیز با استفاده از ۷ شاخص مورد بررسی قرار گرفت و نشان داد که میانگین ۶ شاخص مورد بررسی بیشتر از میانگین ۳ می‌باشد و شاخص بالابودن سن روستاییان با میانگین ۲/۴۵ کمترین اثر را داشته است و گویه‌های کمبود نیروی متخصص و ماهر با میانگین، ۴/۰۸ و گرایش روستاییان به مهاجرت به شهرها با میانگین ۳/۸۸ بیشترین تأثیر را در این زمینه داشته است (جدول ۱۱).

جدول ۱۱. آمار توصیفی موانع اجتماعی

موانع	درصد و تعداد	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
بالا بودن سن روستائیان	تعداد	-	۲۰۲	۱۱۲	۲۱	-	۲/۴۵
	درصد	-	۶۰/۳	۳۳/۴	۶/۳	-	
عدم اطلاع روستائیان از تعاونی و مزایای آن	تعداد	-	۸۰	۱۵۷	۹۸	-	۳/۰۵
	درصد	-	۲۳/۹	۴۶/۹	۲۹/۳	-	
عدم استفاده از اعتبارات مالی موجود در فعالیت‌های غیر زراعی	تعداد	-	۴۸	۲۱۳	۵۳	۲۱	۳/۱۴
	درصد	-	۱۴/۳	۶۳/۶	۱۵/۸	۶/۳	
گرایش روستائیان به مهاجرت به شهرها	تعداد	-	۱۱	۸۹	۱۶۱	۷۴	۳/۸۸
	درصد	-	۳/۳	۲۶/۶	۴۸/۱	۲۲/۱	
کمبود نیروی متخصص و ماهر	تعداد	-	-	۴۵	۲۱۵	۷۵	۴/۰۸
	درصد	-	-	۱۳/۴	۶۲/۲	۲۲/۴	
پایین بودن سطح سواد فعالان اقتصادی	تعداد	-	۳۴	۸۶	۱۸۴	۳۱	۳/۶۳
	درصد	-	۱۰/۱	۲۵/۷	۵۴/۹	۹/۳	
پایین بودن سطح مشارکت روستائیان	تعداد	-	۴۶	۱۳۹	۱۴۰	۱۰	۳/۳۴
	درصد	-	۱۳/۷	۴۱/۵	۴۱/۸	۳	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

جدول ۱۲. مانع اجتماعی در برابر تنوع اقتصادی در دهستان مورد مطالعه

موانع اجتماعی	پایین	متوسط	بالا	میانگین
فراوانی	۱۳۱	۱۷۲	۳۲	۱/۷۰
درصد	۳۹/۱	۵۱/۳	۹/۶	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

۵.۲. یافته‌های استنباطی

موانع متنوع‌سازی در منطقه، با توجه به مطالعات اکتشافی در منطقه، نظر کارشناسان و مردم محلی و شاخص‌های تحقیق استخراج گردید و در چهار دسته اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و مدیریتی - نهادی طبقه‌بندی شدند. به منظور بررسی میزان تأثیر متغیرهای زیرساختی و نهادی، عوامل اقتصادی، عوامل طبیعی و عوامل اجتماعی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی از تحلیل‌های رگرسیونی چندگانه با روش گام به گام استفاده گردید. در این مدل رگرسیونی ساختارهای زیرساختی و نهادی، عوامل اقتصادی، عوامل طبیعی و عوامل اجتماعی، متغیرهای مستقل و عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی متغیر وابسته هستند. ابتدا هر ۴ متغیر مستقل زیرساختی و نهادی، عوامل اقتصادی، عوامل محیطی و عوامل اجتماعی وارد نمونه رگرسیون گام به گام می‌شوند. در رگرسیون گام به گام متغیرهای مستقل که بر روی متغیر وابسته اثر داشته باشند وارد مدل شده و سایر متغیرهای مستقل بی اثر وارد مدل نمی‌گردد. در این رگرسیون ابتدا متغیر "عوامل محیطی"، در مرحله دوم متغیر "نهادی - مدیریتی"، در مرحله سوم متغیر "عوامل اقتصادی" و در مرحله چهارم متغیر "عوامل اجتماعی" وارد مدل می‌گردند. نتایج نشان داد که همه متغیرهای مستقل در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی، تأثیر دارند اما اثر عوامل نهادی - مدیریتی دارای اثر بیشتری بوده است.

جدول ۱۳. ضرایب تعیین متغیرهای مؤثر در عدم تنوع در فعالیت‌های اقتصادی منطقه مورد مطالعه

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین (R^2)	ضریب تعیین تعدیل شده ($Adjusted R^2$)
۱	۰/۰۶۱	۰/۰۰۴	۰/۰۰۱
۲	۰/۸۴۷	۰/۷۱۷	۰/۷۱۶
۳	۰/۵۰۲	۰/۲۵۲	۰/۲۵۰
۴	۰/۷۳۷	۰/۵۴۳	۰/۵۴۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

نتایج جدول (۱۳) نشان می‌دهد ضریب تعیین تعدیل شده مطابق نتایج تحلیل رگرسیون درمدل دوم با ۰/۷۱۶ بوده و به این معنی است که حدود ۷۱ درصد از تغییرات درمتغیر وابسته "عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی" توسط متغیرهای مستقل وارد شده د مدل بیان می‌گردد و متغیرهای نهادی- مدیریتی، عوامل محیطی، عوامل اقتصادی و عوامل اجتماعی، در مجموع حدود ۰/۷۱۶ درصد از عوامل مؤثر در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی را تبیین می‌کند. نتایج آزمون رگرسیون گام به گام در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱۴. میزان تأثیر متغیرهای مؤثر در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی

سطح معناداری	ضریب غیر استاندارد		ضریب استاندارد		متغیرهای وارد شده در مدل
	T	B	خطای استاندارد	BETA	
۰/۰۴۲	-۶/۷۰۷	-۰/۴۹۲	۰/۱۱۳	-	عرض از مبدا
۰/۰۰۱	۳/۲۹	۰/۰۹۹	۰/۰۳۰	۰/۰۸۰	محیطی
۰/۰۰۰	۱۴/۹۴	۰/۴۸۱	۰/۰۳۲	۰/۵۸۲	نهادی - مدیریتی
۰/۰۰۰	۱۰/۸۱	۰/۲۰۳	۰/۰۱۹	۰/۲۷۳	اقتصادی
۰/۰۰۰	۶/۹۷	۰/۱۸۰	۰/۰۲۶	۰/۲۵۷	اجتماعی
۰/۰۰۰		سطح معناداری		۳۶۲/۷۸	آماره F

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که سطح معناداری مدل برابر با ۰/۰۰۰ و کمتر از ۰/۰۵ است (Sig < ۰/۰۵). بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد مدل رگرسیونی مدل مناسب و معنی دار است. معادله خطی حاصل شده از تحلیل رگرسیونی به صورت زیر است:

$$Y = 0.492 + 0.099 (X1) + 0.481 (X2) + 0.203 (X3) + 0.180 (X4) \quad \text{رابطه (۱)}$$

Y: عدم تنوع فعالیت‌های اقتصادی، X1: عوامل محیطی، X2: عوامل نهادی - مدیریتی، X3: عوامل اقتصادی و X4: عوامل اجتماعی است.

در جدول ۱۷ به منظور مقایسه میزان تأثیر و نقش هریک از عوامل اثرگذار در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی از ضرایب بتا استاندارد شده استفاده شده است. ضرایب بتا استاندارد شده مربوط به عوامل نهادی - مدیریتی برابر با ۰/۵۸۲ محاسبه گردید که نسبت به سایر متغیرهای مستقل وارد شده در مدل رگرسیون، دارای بیشترین مقدار است. بنابراین می‌توان گفت که عوامل نهادی-مدیریتی موجود نظیر راه نامناسب، کمبود خدمات پشتیبان تولید، نامناسب بودن خدمات بانکی، فقدان شکل‌های تعاونی، پایین بودن میزان سرمایه‌گذاری و فقدان صنایع تبدیلی بیش از سایر محدودیت‌ها در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی منطقه تأثیر دارد و در مراتب بعدی، عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی و عوامل طبیعی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی اثر داشته است. همچنین می‌توان پیش بینی کرد که هر یک واحد افزایش درمتغیر مستقل "نهادی-مدیریتی"، ۰/۵۸۲ واحد افزایش در میزان عدم تنوع فعالیت‌های اقتصادی روستایی، نقش دارد. این رقم در متغیر "عوامل محیطی (به شرط ثابت بودن متغیرهای مستقل مدل)، ۰/۰۸۰ واحد، درمتغیر "عوامل اقتصادی" ۰/۲۷۳ واحد و در متغیر "عوامل اجتماعی"، ۰/۲۵۷ واحد است. بنابراین می‌توان گفت که مهمترین عامل محدود کننده تنوع بخشی اقتصادی روستاهای منطقه، موانع نهادی - مدیریتی باشد.

۶. نتیجه‌گیری

بررسی ساختار اقتصادی نواحی روستایی محدوده مورد مطالعه، گویای این مطلب است که کشاورزی محور تامین معیشت به شمار آمده و مهم‌ترین رکن اقتصادی روستاهای مورد مطالعه را شامل می‌شود. نتایج حاصل از آمار توصیفی و استنباطی تحقیق

نشان می‌دهد مهمترین عامل محدود کننده تنوع بخشی اقتصادی روستاهای منطقه، موانع نهادی - مدیریتی است به طوری که عوامل زیرساختی موجود بیش از سایر محدودیت‌ها در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی منطقه تأثیر دارد. در کنار محدودیت شدید زیرساخت‌های لازم برای توسعه فرصت‌های شغلی و درآمدی، پایین بودن سطح سواد و کمبود درآمد نیز بسیار محسوس است و این امر تأثیرات منفی زیادی بر راندمان تولید، استقبال و استفاده از شیوه‌های نوین در فعالیت‌های اقتصادی روستاییان دارد. موانع متنوع‌سازی در منطقه، در زمینه‌های زیرساختی، محیطی، اقتصادی و اجتماعی طبقه‌بندی و برای بررسی میزان تأثیر متغیرهای مورد نظر در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی از تحلیل‌های رگرسیونی چندگانه با روش گام به گام استفاده شد. نتایج به دست آمده نشان داد که از بین عوامل متعدد مورد بررسی تأثیر عوامل زیرساختی و نهادی بیشتر از سایر عوامل بوده است و به ترتیب عوامل اقتصادی، اجتماعی و محیطی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی مؤثرند. با توجه به این مسأله نقش تهیه و اجرای برنامه‌های توسعه برای گسترش و بهبود سطح زیرساخت‌ها می‌تواند در تنوع بخشی اقتصادی روستاهای منطقه مؤثر باشد. به طور کلی می‌توان بیان نمود از موانعی که ساکنان منطقه مورد مطالعه برای توسعه اقتصادی با آن رو به رو هستند کمبود زیرساخت‌های ممکن، کاهش سطح آب دریاچه ارومیه و در نتیجه آن کمبود سرمایه‌گذاری کافی و لازم، عدم انگیزه کافی و نبود مهارت لازم برای استقرار فعالیت‌های غیرکشاورزی می‌باشد. به طوری که در صورت ارائه تسهیلات مناسب توسط بانکها و موسسه‌های دولتی و غیردولتی به روستاییان دهستان مرحمت آباد موجب افزایش انگیزه در زمینه فعالیت‌های غیرکشاورزی و بهبود وضعیت منابع آب و خاک به خصوص در بخش کشاورزی خواهد شد.

به همین جهت نبود سرمایه‌گذاری و درآمد مناسب موجب شد تا امکان ایجاد اشتغال غیرزراعی مرتبط با کشاورزی در روستاها کاهش یابد. توسعه کارآفرینی از طریق آموزش‌های مهارتی و بهبود میزان همکاری دستگاه‌های ذیربط و حذف موانع موجود اداری و قانونی برای راه اندازی فعالیت‌های تکمیلی بخش کشاورزی، تجهیز زیرساخت‌های لازم برای توسعه گردشگری منطقه می‌تواند در تنوع فعالیت‌های روستایی بخصوص فعالیت‌های غیر کشاورزی مؤثر باشد.

محدودیت‌های اکولوژیکی و پایین رفتن سطح آب‌های زیر زمینی و بخصوص خشک شدن دریاچه ارومیه محدودیت‌های شدیدی را در نواحی روستایی حاشیه دریاچه به دنبال داشته است. در این رابطه، تنوع بخشی اقتصادی در مناطق روستایی و توسعه کارآفرینی، استفاده از ظرفیت‌های زنان روستایی و رفع موانع کارآفرینی زنان روستایی اعم از موانع فرهنگی، کمبود امکانات مالی، فردی و نهادی (یاسوری، قریشی، وطنخواه، ۱۳۹۴، ۳۳۹) می‌تواند در بهبود وضعیت اقتصادی روستاهای منطقه و کاهش وابستگی اقتصاد روستایی به فعالیت‌های کشاورزی مؤثر باشد.

منابع

- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی توسعه*، چاپ سوم، تهران: انتشارات کلمه.
- پالاش، عباس و کردوانی، پرویز (۱۳۸۸). مقایسه نقش دریاچه هامون هنگام پربابی و خشکی در اوضاع اقتصادی و اجتماعی سیستان، *فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا*، ۳(۹ و ۸)، صص. ۱۲۳-۱۴۴.
- تقی‌زاده، فاطمه (۱۳۸۷). *توسعه پایدار شهری، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی*، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری کشور، چاپ اول، صص. ۲۸۰-۲۸۶.
- جمعه‌پور، محمود (۱۳۸۷). *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی: دیدگاه‌ها و روش‌ها*، تهران: انتشارات سمت.
- خسروی‌پور، بهمن و فروشانی، ناهید (۱۳۹۰). مشارکت زنان و توسعه پایدار روستایی، *کار و جامعه*، ۱۳۲ و ۱۳۳، صص. ۵۶-۶۸.
- رحیمی، منیره و توسلی، فردوس (۱۳۹۱). بررسی نقش و جایگاه توسعه روستایی در برنامه‌های پنج ساله توسعه، *چهارمین همایش علمی سراسری دانشجویی جغرافیا*.
- رهبری، مهناز؛ شفیع‌ی ثابت، ناصر و رضایی، زینب (۱۳۹۶). تحلیل عوامل مؤثر بر تنوع بخشی اقتصاد غیرکشاورزی و اثرات آن بر پایداری سکونتگاه‌های روستایی، *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۱۵(۲۸)، صص. ۲۳۷-۲۵۸.
- زمردیان، محمدجعفر و عبدالهی، عبدالله (۱۳۸۵). نقش مرفودینامیک رودخانه‌ای در تنوع بخشی اقتصاد روستایی، (قابلیت‌ها، رهیافت‌ها)، نمونه موردی: دهستان زرینه رود جنوبی، *پژوهش‌های جغرافیایی*، ۵۵، صص. ۹۱-۱۰۸.

- صادق دقیقی، لایلا و مطیعی لنگرودی، سیدحسین (۱۳۸۸). نقش تعاونی‌های پره صیادی در توسعه اقتصاد روستایی مطالعه موردی دهستان دهکاء، *مجله تعاون*، (۲۰۸ و ۲۰۹)، صص. ۸۱-۹۸.
- صرافی، مظفر (۱۳۸۷). *مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه
- علوی‌زاده، سید امیر محمد (۱۳۸۹). *نقش متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی: شهرستان سمیرم*، پایان نامه دکتری، استاد راهنما: جعفر جوان، دانشگاه فردوسی مشهد؛ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی.
- عنابستانی، علی اکبر؛ طیب‌نیا، سید هادی؛ شایان، حمید و رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۳). تحلیل موانع متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای مرزی شهرستان مریوان، *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۳(۴)، پیاپی ۱۰، صص. ۸۷-۱۱۱.
- فرهمند، شکوفه و ابوطالبی، مینا (۱۳۹۱). تاثیر تنوع و تخصص اقتصادی بر رشد اشتغال استانی در ایران، *مجله تحقیقات اقتصادی*، ۳(۳)، صص. ۴۵-۶۳.
- قاسمی، بهاره (۱۳۹۶). *بررسی زمینه‌های تنوع بخشی به اقتصاد تواحی روستایی در راستای اقتصاد مقاومتی مطالعه موردی بخش جلگه استان اصفهان*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما دکتر مجید یاسوری و مشاور دکتر روح الله اوجی، دانشگاه گیلان.
- قاسمی، مریم و جوان، جعفر (۱۳۹۳). تبیین رابطه تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی و توسعه پایدار روستایی، مطالعه موردی شهرستان مشهد، *پژوهش‌های روستایی*، ۲(۲)، صص. ۲۳۷-۲۶۲.
- مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ فرجی سبکبار، حسنعلی و حجت شمامی، سیروس (۱۳۹۸). تحلیل موانع و قابلیت‌های تنوع بخشی فعالیت‌ها در اقتصاد روستایی مورد: بخش رحمت آباد و بلوکات شهرستان رودبار، *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۱(۸)، پیاپی ۲۷، صص. ۱-۲۰.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). *چکیده نتایج طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای روستایی و شهری، دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری*.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). *نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان میانداوب*.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسین (۱۳۸۲). *برنامه‌ریزی روستایی با تاکید بر ایران*، چاپ چهارم، مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور (۱۳۹۳). کلیات برنامه راهبردی توسعه روستایی «بسته توسعه روستایی».
- موسسه توسعه روستایی ایران (۱۳۸۳). طرح و چشم انداز آینده ممکن توسعه روستایی، گزینه های روستایی.
- نوربخش رزمی، زهرا (۱۳۹۲). *تحلیل نقش کارآفرینی فعالیت‌های غیرکشاورزی در ارتقاء کیفیت زندگی روستاییان (روستاهای بخش شانندیز شهرستان بینالود)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما حمید شایان، مشهد؛ دانشگاه فردوسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، رشته تحصیلی؛ جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی.
- یاسوری، مجید و جوان، فرهاد (۱۳۹۴). تحلیل محدودیت های تنوع بخشی اقتصاد روستایی مورد: دهستان اشکور علیا، *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۳(۴)، پیاپی ۱۳، صص. ۱۹-۳۷.
- یاسوری، مجید (۱۳۹۴). *مقدمه‌ای بر اقتصاد روستایی*، چاپ اول، رشت: انتشارات دانشگاه گیلان.
- یاسوری، مجید؛ قریشی، باسط و وطنخواه، ژیللا (۱۳۹۴). تحلیل موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی زنان روستایی، *پژوهش‌های روستایی*، ۲(۲)، صص. ۳۲۳-۳۴۲.
- Brugere, C. (2006). A review of the development of integrated irrigation aquaculture (IIA), with special reference to West Africa. In M. Halwart & A.A. van Dam, eds. *Integrated irrigation and aquaculture in West Africa: concepts, practices and potential*, pp. 27-60. Rome, FAO. pp. 181
- Dmurger, S., Martin, F. and Weiyong, Y. (2010). rural households' decisions towards income diversification: Evidence from a township in northern China, *China Economic Review*, 21, pp. 32-44.
- Elliott, J. (2005). *Introduction to Sustainable Development in Developing countries*. Pub. Location London Imprint Routledge. pp. 384.
- Lanjouw, J. O. and Lanjouw, P. (1995). "Rural nonfarm employment : a survey," *Policy Research Working Paper Series*, 1463, The World Bank.
- Lanjouw, P. (1998). Ecuador's rural nonfarm sector as a route out of poverty, Volume1, *Sectors: Labor Markets & Employment*.
- World Bank. (2007). *Rural Non-Farm Economy*, Retrieved from: <http://go.worldbank.org/19NI77>.
- Yasouri, M. W, N, A, B, Sulaiman. Saedian, F. Conversion trends of rangelands to dry farming and its effects on erosion and sediment yield in Kardeh drainage basin, *Caspian J. Env. Sci.* 2012, Vol. 10 No.2 pp. 257-272.

References

- Alavizadeh, S. A. M. (2010). *The Role of Diversification of Economic Activities in Sustainable Rural Development Case Study: Semirom County*, PhD Thesis, Supervisor: Jafar Javan, Ferdowsi University of Mashhad; Faculty of Literature and Humanities Dr. Ali Shariati. [In Persian]
- Anabestani, A. A., Tayebnia, S. H., Shayan, H. and Rezvani, M. R. (2014). Analysis of Barriers to Diversification of Economic Activities in Border Villages of Marivan County, *Quarterly Journal of Space Economics and Rural Development*, 3 (4), 10 consecutive, p. 87-111. [In Persian]
- Azkiya, M. (2006). *Sociology of Development*, Third Edition, Tehran: Kalmeh Publications. [In Persian]
- Brugere, C. (2006). A review of the development of integrated irrigation aquaculture (IIA), with special reference to West Africa. In M. Halwart & A.A. van Dam, eds. *Integrated irrigation and aquaculture in West Africa: concepts, practices and potential*, pp. 27-60. Rome, FAO. 181 pp.
- Deputy for Rural Development and Deprived Areas of the country. (2014). *General Rural Development Strategic Plan "Rural Development Package"*. [In Persian]
- Dmurger, S., Martin, F. and Weiyong, Y. (2010). rural households' decisions towards income diversification: Evidence from a township in northern China, *China Economic Review* 21, pp. 32-44.
- Elliott, J. (2005). *Introduction to Sustainable Development in Developing countries*. Pub. Location London Imprint Routledge. pp. 384.
- Farahmand, S. h. and Aboutalebi, M. (2011). The Impact of Diversity and Economic Specialization on Provincial Employment Growth in Iran, *Journal of Economic Research*, 47 (3), p. 45-63. [In Persian]
- Ghasemi, B. (2017). *Investigating the fields of diversification in rural economy in the direction of resistance economy Case study of Isfahan plain*, Faculty of Literature and Humanities, Department of Geography and Urban Planning, Master Thesis, Supervisor Dr. Majid Yasouri and Advisor Dr. Ruhollah Oji, University of Guilan. [In Persian]
- Ghasemi, M. and Javan, J. (2014). Explaining the Relationship between Diversification of Economic Activities and Sustainable Rural Development, Case Study of Mashhad, *Rural Research*, 5 (2), pp. 237-262. [In Persian]
- Iran Rural Development Institute. (2004). *Plans and possible future prospects for rural development, rural options*. [In Persian]
- Jomepour, M. (2008). *Introduction to Rural Development Planning: Perspectives and Methods*, Tehran: Samat Publications. [In Persian]
- Khosravi-Pour, B. and Foroushani, N. (2011). Women's Participation and Sustainable Rural Development, *Labor and Society*, (132 and 133), pp. 56-68. [In Persian]
- Lanjouw, J. O. and Lanjouw, P. (1995). "Rural nonfarm employment : a survey," Policy Research Working Paper Series 1463, The World Bank.
- Lanjouw, P. (1998). *Ecuador's rural nonfarm sector as a route out of poverty*, Volume1, Sectors:Labor Markets & Employment.
- Matiei Langroudi, S. H. (2003). *Rural Planning with Emphasis on Iran*, Fourth Edition, Mashhad: University Jihad Publications. [In Persian]
- Matiei Langroudi, S. H., Faraji Sabokbar, H. A. and Hojjat Shamami, S. (2019). Analysis of Barriers and Capabilities of Diversification of Activities in Rural Economy Case: Rahmatabad and Blocks of Rudbar County, *Space Economics and Rural Development*, 8 (1), 27, 20-1. [In Persian]
- Noorbakhsh Razmi, Z. (2013). *Analysis of the role of entrepreneurship Non-agricultural activities in improving the quality of life of villagers (villages of Shandiz district of Binalood city)*, Master Thesis, Supervisor Hamid Shayan, Mashhad; Ferdowsi University, Faculty of Literature and Humanities, major; Geography and rural planning. [In Persian]
- Palash, A. and Kordvani, P. (2009). Comparison of the role of Hamoon Lake during waterlogging and drought in the economic and social situation of Sistan, *Journal of Geography*, 3 (8 and 9), pp. 123-144. [In Persian]
- Rahbari, M., Shafiee Sabet, N. and Rezaei, Z. (2011). Analysis of Factors Affecting Diversification of Non-Agricultural Economy and Its Effects on Sustainability of Rural Settlements, *Geography and Regional Development*, 15 (28), p. 237-258. [In Persian]
- Rahimi, M. and Tavassoli, F. (2011). Investigating the role and position of rural development in five-year development plans, *the fourth national scientific conference on geography students*. [In Persian]
- Sadegh Daghighi, L. and Matiei Langroudi, S. H. (2009). The role of pre-fishing cooperatives in the development of rural economy: A case study of Dehka village, *Cooperative Journal*, (208 and 209), pp. 81-98. [In Persian]
- Sarrafi, M. (2008). *Fundamentals of Regional Planning*, Tehran: Program and Budget Organization Publications. [In Persian]
- Statistics Center of Iran. (2015). *Detailed results of the general population and housing census of Miandoab county*. [In Persian]

- Statistics Center of Iran. (2016). Abstract Results of Cost and Income Survey Rural and Urban Households, Population Office, Labor Force and Census. [In Persian]
- Taghizadeh, F. (2008). Sustainable Urban Development, *Encyclopedia of Urban and Rural Management*, Organization of Municipalities and Rural Affairs, First Edition, pp. 280-286. [In Persian]
- World Bank. (2007). Rural Non-Farm Economy, Retrieved from: <http://go.worldbank.org/19NI77>.
- Yasouri, M. W,N,A,B,Sulaiman. Saeidian,F. Conversion trends of rangelands to dry farming and its effects on erosion and sediment yield in Kardeh drainage basin, *Caspian J. Env. Sci.* 2012, Vol. 10 No.2 pp. 257-272.
- Yasuri, M. (2015). *Introduction to Rural Economy*, First Edition, Rasht: Guilan University Press. [In Persian]
- Yasuri, M. and Javan, F. (2015). Analysis of Restrictions on Diversification of Rural Economy Case: Upper Eshkor County, *Space Economics and Rural Development*, 4 (3), 13 consecutive, pp. 19-37. [In Persian]
- Yasuri, M., Qureishi, B., and Watankhah, J. (2015). Analysis of Barriers and Strategies for Rural Women Entrepreneurship Development, *Rural Research*, 6 (2), p. 323-342. [In Persian]
- Zomorodian, M. J. and Abdollahi, A. (2006). The role of river morphodynamics in the diversification of rural economy (capabilities, approaches), Case study: South Zarrineh Rud village, *Geographical research*, 55, p. 91-108. [In Persian]

نحوه استناد به این مقاله:

خیری، توحید؛ یاسوری، مجید و شاهزیدی، سمیه سادات (۱۴۰۰). بررسی موانع تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی روستاهای پیرامون دریاچه ارومیه (نمونه مورد مطالعه: دهستان مرحمت آباد جنوبی شهرستان میاندوآب). *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*، ۳(۸)، صص. ۱۰۱-۱۱۸. DOI:10.22124/gscj.2021.18875.1066

Copyrights:

Copyright for this article are retained by the author(s), with publication rights granted to *Geographical studies of Coastal Areas Journal*. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

